

ביאורים

בפתיחת דבריו עומד ריה"ל על יסוד עמוק וחשוב שהזכר כבר קודם לכן. המלך מקשה על החבר כי אמנם לא ניתן יהיה להכחיש את העובדה שעם ישראל כולו היה עד להתגלות האלוהית, שהרי התגלות זו לא הייתה לאחד מהם בלבד אלא לעם ישראל בכך שהם מגשימים את האל. הגשמתו מתבטאת בתיאור ההתגלות האלוהית בראייה ושמיעה. החבר דוחה מיד את דבריו של המלך בטענה יסודית: לא ייתכן שנאמין בדבר שמתברר כשקרי מבחינה שכלית. זהו חידוש גדול שכן ישנם כאלה הטוענים שאמונה היא דווקא במה שמתנגד לתפיסה השכלית של האדם. השכל והאמונה כשניים המתנגדים זה לזה. ריה"ל לא מקבל את ההנחה הזאת וטוען לעומתה שדבר המתנגד להיגיון מתנגד גם לתפיסת האמונה העברית. הנחה זאת נובעת מן העובדה שגם העולם וגם האמונה נובעים שניהם משורש אחד. דרך העיקרון הזה פונה ריה"ל להסביר את ההיגיון שיש בתיאור המוחשי של התגלות האל. ראשית מוכיח ריה"ל כי כבר בתורה ישנה התנגדות מוחלטת לרעיון ההגשמה. כבר בתחילת מעמד הר סיני ישנו איסור חד-משמעי להתרחק מכל גילוי של הגשמה. ההוכחה השנייה היא לוגית - הגיונית. ההוכחה מן התורה ברורה ומובנת. ההוכחה השנייה, מן ההיגיון, טוענת שאנו מעניקים חשיבות רבה יותר לדברים המופשטים מאשר לדברים הגשמיים. אהבה למשל, איננה דבר שניתן לממש או לראות, ובכל זאת אנו מייחסים לה משמעות גדולה בחיינו. דברים אלה ככוננים גם בנוגע לאמונה: לא ייתכן שאותה אמונה המעמידה במרכז דברים מופשטים כגון הנשמה והדיבור, תגשים את מקור כל הגילויים האחרים - האלוהים.

הרחבות

1. אנכי ה' אלהיך

וְהִרְאֵשׁוּן מַעֲשֵׂי תְהִיבֵהוּ הַדְּבָרֹת הַצְּוִי בְּהֶאֱמַנְתָּ הָאֱלֹהוֹת. כמו ריה"ל, ישנם ראשונים נוספים הסוברים כי הדיבור הראשון מעשרת הדברות הוא ציווי על האמונה בבורא. כך כותב הרמב"ם: "אשר צונו להאמין האלהות והוא שנאמין שיש שם עלה וסבה הוא פועל לכל הנמצאות והוא אמרו אנכי ה' אלהיך" (ספר המצוות, מצוות עשה א, וכן בהלכות יסודי התורה א, 1). וכן כתב הרמב"ן: "אנכי ה' אלהיך הדיבור הזה מצוות עשה, אמר אנכי ה', יורה ויצווה אותם שיידעו ויאמינו כי יש ה', והוא אלהים להם..." [על שמות כ, ב]. כן כתבו ראשונים נוספים.

אך ישנם הסוברים שאין בפסוק זה מצווה להאמין, כדוגמת ר' חסדאי קרקשקש [אור ה' בהקדמה]: "ולזה טעה טעות מפורסם מי שמנה במצוות עשה להאמין מצויות הא-ל-יתברך... ולזה ראוי שנאמר שלא הייתה הכוונה באמרם 'אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום' שיהיה כל אחד מצווה". כך גם כותב רבי דון יצחק אברבנאל [בפירושו לתורה שם]: "דיבור אנכי אינו מצווה, לא אמונית ולא מעשית, אבל היא הקדמה למצוות ואזהרות שיאמר בשאר הדיבורים, ועניינו להודיעם מי הוא המדבר אתם".

נגד שיטה זו האחרונה יצא המהר"ל בחריפות ב'תפארת ישראל' [בפרק לז]: "ולפיכך הרבה בני אדם אשר לא ראו אור החכמה, והיו הולכים אחר סברת לבם נשענים על דעתם מה שהיה נראה להם ולא חפשו החכמה במטמוניות חכמים, והיו אומרים כי התחלת עשרת הדברים הוא מן לא יהיה לך אלוהים אחרים והיו נותנים סברות בדויות למצא עשרת הדברים".

שאלות לדין

לפי דברי החבר 'חלילה לה' שיהיה בדתנו דבר שסותר את השכל. מה היחס בין אמונה להבנה, האם נכון להאמין בדבר מבלי להבין?
החבר מסביר שה'נפש המדברת' היא האדם. מיהו האדם: הגוף, השכל, הרגשות או הרצון?

פה אָמַר הַפְּזָר: הַנָּה מִי שֶׁשׁוֹמַע דְּבָרֶיכֶם כִּי אֱלֹהִים דָּבַר עִם קְהָלְכֶם וְכָתַב לָכֶם לִחוֹת וְזוֹלַת זֶה, יֵשׁ לוֹ הַצְּדָקָה אִם יִיחַס לָכֶם דַּעַת הַהִגְשָׁמָה. וְגַם לָכֶם יֵשׁ הַצְּדָקָה, הוֹאִיל וְאִין דְּחִיָּה לְאֵלֶּה הַמַּעֲמָדוֹת הַגְּדוֹלִים הַנִּכְבְּדִים הַגְּלוּיִים, וְיֵשׁ לְסַלַּח לָכֶם עַל הַשְּׁלִיכְכֶם אֶת הַהִקָּשׁ וְהַעֲיִין הַשְּׁכָלִי.

פט אָמַר הַחֲבֵר: חֲלִילָה לַה' מִן הַשֶּׁקֶר וּמִמָּה שֶׁהַשְּׁכָל מִכְחִישׁוֹ וְשָׂמוֹ שֶׁקֶר. וְהִרְאֵשׁוּן מַעֲשֵׂי תְהִיבֵהוּ הַדְּבָרֹת הוּא הַצְּוִי בְּהֶאֱמַנְתָּ הָאֱלֹהוֹת, וְהַשְּׁנִי מִן הַדְּבָרֹת הוּא הַצְּדָקָה מִלְּקַבֵּל אֱלוֹהַּ מִבְּלַעֲדֵי ה'. יִתְעַלֶּה וּמְלִשְׁתַּף עִמּוֹ, וְהַצְּדָקָה מִן הַהִשְׁוָאָה וְהַהִמְשָׁלָה וְהַדְּמוּי, כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, מִן הַהִגְשָׁמָה. וְאִיךְ לֹא נְרוֹמְמָהוּ מִן הַהִגְשָׁמָה, וְאִנְחָנוּ מְרוֹמְמִים מִפְּנֵי רַבִּים מְבֹרָאִיו, כַּפֶּשֶׁשׁ הַמְדַבְּרָת, אֲשֶׁר הִיא הָאֵדָם בְּאֵמַת. כִּי הַנָּה אֲשֶׁר יְדַבֵּר עִמָּנוּ מִמִּשָּׁה וְיִשְׁפִּיל וְיִנְהִיג, אִינוֹ לְשׁוֹנוֹ וְלֹא לְבוֹ וְלֹא מִחוּ, אֲלֵא אֵלֶּה כְּלִים לְמִשָּׁה, וּמִשָּׁה נִפְשׁ מְדַבְּרַת מִפְּרֵת, אֵינָה גּוֹף, וְאֵינָה מְגַבְּלַת בְּמִקּוֹם, וְלֹא יֵצֵר לָהּ מְקוֹם, וְאֵינָה צָרָה מִשִּׁישְׁגוֹ בַּה צְוֹרוֹת כָּל הַנִּבְרָאִים, וְלִפְיָכֶן אָנוּ מְתַאָּרִים אוֹתָהּ בְּתַאָּרִים מְלֹאכִיִּים רִוְחָנִים. קַל וְחִמּוֹר לְבוֹרָא הַכֵּל. וְעֲלִינוּ לֹא לְדַחוֹת אֶת מַה שֶׁנִּמְסָר מִן הַמַּעֲמָד הַהוּא, וְנֹאמַר שֶׁאִין אָנוּ יוֹדְעִים אִיךְ נִגְשֵׁם הַעֲנִין עַד שֶׁנַּעֲשֶׂה דְבָרוֹ וְהִפֵּה בְּאֶזְנוֹ, וְלֹא מַה שֶׁהִמְצִיא לוֹ יִתְעַלֶּה מִמָּה שֶׁלֹּא הִיָּה נִמְצָא, וְלֹא מַה שֶׁהֻעֵבֵד לוֹ מִן הַנִּמְצָאוֹת, כִּי לֹא תִפְלֵא מִמֶּנּוּ יְכַלֵּת, כְּמוֹ שֶׁנֹּאמַר שֶׁהוּא יִתְעַלֶּה בְּרֵא שְׁנֵי הַלּוֹחוֹת וְכָתַב עֲלֵיהֶם כְּתַב חֲרוֹת, כְּמוֹ שֶׁבְּרָא הַשְּׁמַיִם וְהַפְּסוּכִים בְּרִצּוֹנוֹ בְּלִבָּד. רְצָה ה'. יִתְעַלֶּה, וְנִתְהַוֶּה גֶשֶׁם בְּשִׁעוֹר אֲשֶׁר רְצָה וּבִתְכִינָה אֲשֶׁר רְצָה, וְנִתְחַרַּת בּוֹ הַכְּתַב בְּעֵשֶׂר הַדְּבָרֹת. כְּמוֹ שֶׁנֹּאמַר שֶׁהוּא בָּקַע הַיָּם וַעֲשָׂא לְחוֹמוֹת עוֹמְדוֹת מִיַּמִּין הָעַם וּמִשְׂמֹאלָם, וּמְסֻלוֹת מְסֻדָּרוֹת וְרַחְבוֹת וְקִרְקַע יִשְׂרָאֵל, הוֹלְכִים בָּהּ מִבְּלֵי מְאֻמָּן וּמִבְּלֵי עֹפּוֹב, וְאוֹתָהּ הַבְּקִיעָה וְהַבְּנִיָּה וְהַהִתְקַנָּה מִיִּחְסַת אֱלֹוִי יִתְעַלֶּה, לֹא הַצְּטָרֵךְ בָּהּ לְכָלִי וּלְאֻמְצָעִים כְּמוֹ שֶׁצָּרִיךְ בְּמַעֲשֵׂה הַבְּרֹאִים, כִּי הַפְּמִים עֲמָדוֹ בְּמִצְוֹתוֹ וְנִצְטָרִיךְ בְּרִצּוֹנוֹ - כֶּן מְצִטָּר הַאֲוִיר הַמְּגִיעַ אֶל אֲוֵן הַנְּבִיא הַמְּלִים הַמְּזוֹרוֹת עַל הַעֲנַנִּים אֲשֶׁר רוֹצֵה ה' שִׁישְׁמַעֵם הַנְּבִיא וְהַקָּל.

ז אָמַר הַפְּזָר: זֶה הַסִּבֵּר מִסְפִּיק.

צא אָמַר הַחֲבֵר: וְאִינוּ גוֹזֵר שֶׁהִיָּה הַדְּבָר כְּמוֹ שֶׁתַּאָּרְתִּי, וְאִילֵי הִיָּה בְּדֶרֶךְ יוֹתֵר עֲמֻקָּה מִמָּה שֶׁאִינוּ מְדַבְּרִים. אֲבָל הַעוֹלָה מְזָה, שֶׁהַתַּאָּמַת אֲצֵל מִי שֶׁרָצָה הַמַּעֲמָדוֹת, שֶׁהַדְּבָר מֵאֵת הַבּוֹרָא לֹא אֲמָצְעִי, הִיֹּוֹת שֶׁהֵם דּוֹמִים לַהִמְצָאָה הַרְאֵשׁוֹנָה וְהַבְּרִיאָה הַרְאֵשׁוֹנָה, וְהַשְּׁגָה לְנִפְשׁוֹת הַאֲמוּנָה בְּמַצְוֵה הַפְּרוּכָה בְּהֵם, עִם הַאֲמוּנָה שֶׁהַעוֹלָם מְחִדֵּשׁ, וְשֶׁהוּא כְּכָה בְּרָאוֹ כְּמוֹ שֶׁאֵתָם רוֹאִים שֶׁהוּא הַמְּצִיא הַלּוֹחוֹת וְהַפֶּן וְזוֹלַתָם, וְיִסוּרוֹ מִלֵּב הַמַּעֲמָן סִפְקוֹת הַפִּילוֹסוֹפִים וּבְעֲלֵי הַקְּדָמוֹת.

וגם לכם יש הצדקה - המלך סבור שכיוון ששמענו דיבור מה' אנו מגשימים את הבורא, על אף שאין הדבר הגיוני שלא לזהה עם יגוף. **כנפש המדברת** - נשמת האדם. **ולא יצר לה מקום** - המקום שבו הנשמה שורה אינו נעשה צר מחמתה. **ואינה צרה משישגו בה צורות** - יש לה יכולת להכיר בחמתה את כל הנבראים. **מתארים אותה** - את הנשמה. **קל וחומר** - שאיננו מגשימים לה' בורא את הכול. **מה שהמציא** - החומר של הלוחות. **מה שהעביד** - בכתיבתו על הלוחות. **גשם** - עצם גשמי. **בשיעור** - במידה. **במעשה הברואים** - הברואים משתמשים בכלים ובאמצעים. **נצטירו** - קיבלו את צורתם כחומה. **ואינו גוזר** - אינו קובע בכירור. **העולה מזה** - המסקנה. **ככה בראו** - בדרך נס, יש מאין.

